PROF. DR.
İLHAN ERDEM
Türk Tarihçiliğinin Gülümseyen Yüzü

EDİTÖR
ÖĞR. GÖR. DR. TUNA KAAN TAŞTAN

nobel

İÇİNDEKİLER*

Bilim Kurulu iii
Ön Söz v
Ön Söz - 2 vii
Öz Geçmiş ix
Değerli Tuna ve Sevgili Eşime xvii
Değerli Babacığım xviii
Çok Sevgili Babacığım xix

İlhanlıların Kuruluşuna Dair Bazı Görüşler 1
İlhan Aslan

Ak Koyunlular Devri'nde Tebriz 9
Cihat Aydoğmuşoğlu

Hârezmşahlarda Ölüm Cezaları 19
Meryem Doygun Günaydın

Kişi Hükümranlığından Millet Egemenliğine; İktidarın Gelişimine Dair 32
Haldun Eroğlu

Tarihsel Süreçte Kullanılan Türk Askerî Kıyafetleri 56
Kadir Türker Geçer

Bizans Kaynakları Temelinde Girit Seferi (960-961) 95
Törebey Günaydın

Cengiz Han'ın Zuhurundan Möngke Han Devri'nin Sonuna Kadar Büyük Moğol İmparatorluğu'nda Vergi Sisteminin Teşekkülü ve İnkişafına Dair 110
Alican Kirişoğlu

* Makaleler, soy isimlerin alfabetik sırasına göre dizilmiştir.

Hristiyanlıkta Yaşanan İlk Bölünmeler ve Ortodoksluğun Ortaya Çıkışı 124
Mert Kozan

Livro Da Origem Dos Turcos He De Seus Emperadores:
16. Yüzyılda Türklerin Kökenini İskitlere Bağlayan Portekizce Kaynak 139
Tuna Kaan Taştan

Kastamonu'da Hayır Sahibi Bir Selçuklu Emîri: Cemâleddin Frenkşah 153
Cevdet Yakupoğlu

Malatya'nın İlk Eğitim Kurumlarından Şahabîyye-i Kübra Medresesi 189
Murat Zengin

Bizans Kaynakları Temelinde Girit Seferi (960-961)

Törebey Günaydın*

GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu, 843 senesinde hâkimiyetini kaybettiği Girit Adası'nı 7 Mart 961 tarihinde yeniden ele geçirdi. Bir yüzyılı aşan bu mücadelenin 10. yüzyılı kapsayan devrinde Bizans İmparatorluğu Girit Adası'na üç büyük sefer düzenledi. İlk büyük sefer, Himerios'un komutası altında 911 senesinin Temmuz ayının sonlarında başladı ve sekiz ay süren abluka sonrasında 912 senesinin Nisan ayı sonunda adanın tahliye edilmesi ile sonuçlandı. Üstelik Bizans donanmasının Girit'in müttefiki olan Müslüman donanması tarafından Khios (Sakız) Adası yakınlarında imha edilmesi, seferi kusursuz bir hezimete dönüştürdü.[1] 10. yüzyıla ait bir diğer Girit seferi, Konstantinos Gongyles liderliğinde 949 senesinin muhtemel Ağustos ayında başladı. Himerios'un kuvvetleri ile neredeyse aynı sayıda ve nitelikte olmasına rağmen bu sefer kısa sürdü. Bizans kuvvetleri, seferin beşinci ayına ulaşamadan 949 senesinin Aralık ayında Giritli Müslümanların beklenmedik bir hücumu sonrası alınan ağır mağlubiyet nedeniyle adadan çekildi.[2] Çalışma konumuzu teşkil eden Girit seferi ise Bizans donanmasının Nikephoros Phokas komutasında harekete geçtiği 13 Temmuz 960 tarihinde başladı.[3] Sekiz aylık zorlu bir mücadelenin ardından Girit'in merkezi Khandaks[4] şehrinin 7 Mart 961 tarihinde ele geçirilmesi ile zafere ulaştı.[5]

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara, torebey_trby@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8855-0055

1 Romilly J.H. Jenkins, "The Date of Leo VI's Cretan Expedition", *Prosphora eis Kyriakiden Hellenica*, C.4, 1953, s.279-280.

2 Christos G. Makrypoulias, "Byzantine Expeditions Against The Emirate Of Crete C. 825-949, *Graeco-Arabica*, C. VII-VIII, Nicosia, 2000, s.353-356.

3 Hicri 349 senesi 15 Cemaziyelevvel: Histoire De Yahya-Ibn-Sa'id D'Antioche: Continuateur De Sa'id-Ibn-Bitriq, I. Kitap, ed. ve tr. I. Kratchkovsky ve A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis (PO)*, C.18, Sy.5 1924, s. 84: Şu şekilde kısaltılacak: *Yahya D'Antioche.*

4 Diğer adı Herakleion olan Khandaks şehri, Erken Bizans Dönemi'nde küçük bir yerleşim birimi iken İslam hâkimiyeti altında hızla gelişerek meşhur Gortyna şehrinden merkez vasfını devralmıştır: Dimitris Tsougarakis, *Byzantine Crete*, Historical Publications S. D. Basilopoulos, Atina, 1988, s.309-310.

5 7 Mart 961 (τῇ ἑβδόμῃ δὲ τοῦ Μαρτίου μηνός, τῆς τετάρτης ἰνδικτιῶνος): Ioannis Scylitzae, "Synopsis Historiarum", *Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB)*, C.V, ed. Ioannes Thurn, Berlin, 1973, s.249,39. Şu

Nikephoras Phokas'ın Girit seferi hakkında pek çok Grekçe kaynak eser kaleme alınmış olmasına rağmen eserlerin aktardığı çelişkili bilgiler sebebiyle bütüncül bir anlatı ortaya koymak mümkün olmamıştır. Karşılaşılan problemin temelinde kaynak eserler yer aldığı için bu eserlerin tanıtılmasının faydalığı olacağı düşüncesindeyiz.

Girit seferine dair en çok kullandığımız ve anlatımızın temelini oluşturan kaynak eser, Girit seferinin birkaç sene sonrasında Nikephoros Phokas'ın 963'ten 969 senesine kadar süren hâkimiyet devrinde anonim bir yazar tarafından kaleme alınan "*Chronographia*" başlıklı eserdir. Anonim yazar, *Theophanes Continuatus* adıyla tarif edilmektedir. Girit seferine dair anlatı, eserin altıncı kitabında yer alır.[6] Phokas yanlısı bir tavır barındıran fakat destansı anlatımın görece seyrek olduğu eserin, seferin başlangıcı ve idaresi hakkında sunduğu bilgiler ziyadesiyle tafsilatlıdır. Eserin detaylı ve uzun olması, devrin diğer eserleri ile kıyas yapmaya imkân tanır. *Theop. Con.* ile hemen hemen aynı yıllar içerisinde kaleme alınan diğer eser, *Pseudo (Düzmece) Symeon Magister* lafzıyla tanınan anonim bir yazar tarafından oluşturulmuştur.[7] *Theop. Con.*'un kaynak edindiği eserlerden istifade ettiği tahmin edilen *Pse. Symeon Magister*,[8] seferin başlangıcı ve gelişimine dair kısıtlı ve kısa anlatımı nedeniyle *Theop. Con.*'un özeti olarak tarif edilebilir. *Theop. Con.*'un anlatımı, seferin neticesiyle ilgili bilgi verdikten sonra aniden kesilir. Bu tarihten itibaren *Pse. Symeon Magister*, seferin hemen ardından yaşanan gelişmeleri aktararak bu konudaki bilgi eksikliğini giderir. *Symeon Magister*'ın eserini yine 963 senesine kadar uzatan farklı bir metin mevcuttur.[9] Bu eserin özelliği 945-963 seneleri aralığındaki bazı hadiseler hakkında *Theop. Con* ve *Pse. Symeon Magister*'dan farklı bilgiler sunmasıdır. Girit seferine dair anlatımı, *Theop. Con.*'dan kısadır ve *Pse. Symeon Magister'dan* uzundur. Bu sayede metin diğer iki eseri bağdaştıran bir niteliğe sahiptir. Girit seferinden kısa süre sonra kaleme alınmış ve Phokas yanlısı tutumu barındıran bir diğer eser *Theodosius Diaconus*'a ait söylevlerdir ve "*De Creta Capta*" başlığını taşımaktadır.[10] Epik bir öykü ortaya koyan bu

---

şekilde kısaltılacak: *Ioan. Scy.* Antakyalı Yahya, şehrin ele geçirildiği tarihin 6 Mart 961 (Hicri 350 senesi 15 Muharrem) olduğunu ifade eder: *Yahya D'Antioche*, s.84.

6 Theophanes Continuatus, "Chronographia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C. XLV, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1838, s.1-481. Şu şekilde kısaltılacaktır: *Theop. Con.*

7 Symeon Magister [Pseudo], "Annales", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C. XLV, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1838, s.603-760. Şu şekilde kısaltılacaktır: *Sym. Magis. Pse.*

8 Symeon Magister'ın eseri, yaradılıştan 948 senesine kadar uzanan hadiseleri kapsar. Bu esere, 948-963 aralığındaki hadiseleri ekleyen yazar, *Pse. Symeon Magister* lafzıyla tarif edilmektedir. Esere ekleme yapan anonim yazarın bizzat Symeon Magister olduğu kuvvetle muhtemeldir: Bknz: Treadgold, *Historians*, s.206; Yazarın Symeon Magister olduğu tahminini geçerli bulan Kaldellis'in yazarı "Pseudo" (Düzmece) yerine "Continuator" (Devam Ettiren) lafzıyla anması durumu daha anlaşılır kılmaktadır: Anthony Kaldellis, "The Byzantine Conquest Of Crete (961 AD), Prokopios' Vandal War, And The Continuator Of The Chronicle Of Symeon", *Byzantine and Modern Greek Studies (BMGS)*, C.39, Sy.2, 2015, s.303.

9 Neşredilen metin için: A. Markopoulos, "Le Témoignage Du Vaticanus Gr. 163 Pour La Période Entre 945-963", *Symmeikta*, C.3, 1979, s. 83-119: Bu eser şu şekilde kısaltılacaktır: *Vati. Gr. 163.*

10 Theodosius Diaconus, "De Creta Capta", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C.XI, ed. Caroli Benedicti Hasii, Bonn, 1828, s. 259-306. Şu şekilde kısaltılacaktır: *Theod. Diac.*

söylevler, fazlasıyla mübalağa barındırmaktadır. Fakat muhtelif hadiselere ve kişilere yapılan vurgular, hakikat nüveleri içermektedir.

Girit seferinin en detaylı ve en canlı anlatımını, 11. yüzyılın sonunda eserini kaleme alan Diyakoz Leon ortaya koymuştur. Ancak Diyakoz Leon yüzyılın sonlarında daha belirgin hâle gelen epik tarzda tarih anlatısının en mühim temsilcilerinden birisidir. Antik dönemle kıyaslanabilir kahramanlar yaratmak temel gayesidir ve onun anlatısında II. Nikephoros Phokas yaratmaya çalıştığı kahramanlardan birisidir. Bu nedenle eserin ihtiva ettiği bilgileri hassasiyetle gözden geçirmek ve diğer eserler ile kıyaslamak gereklidir. Bu duruma rağmen seferin gelişim sürecine dair anlatısı çok değerlidir. Bu manada *Theop. Con.*'un anlatımının devamını sağlayıp *Theop. Con.* ile *Pse. Symeon Magister- Vati. Gr. 163. 'un* neticeye dair sunduğu bilgileri birleştirmemize olanak vermiştir. *Leo Diaconus*'un 10. yüzyılın sonunda kaleme adlığı eser "*Historiae*" başlığını taşımaktadır.[11]

Adı geçen eserlerdeki bilgileri teyit etmek ya da tamamlamak için başvurduğumuz diğer eserler, 11. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmıştır. Bu eserlerden ilki *Michaelis Attaliotae*'ye aittir ve "*Historia*" başlığını taşımaktadır.[12] İkinci eser ise istifade ettiğimiz en geç tarihli çalışma olan *Ioannis Scylitzae*'nin yazdığı "*Synopsis Historiarum*" başlıklı kitaptır.[13]

GİRİT SEFERİNE HAZIRLIK

Bizans kaynaklarında Girit seferi öncesi görev dağılımları ve imparatorluk erkinin sahip olunan ünvanlar vasıtasıyla kullanımı ziyadesiyle ayrıntılı şekilde aktarılmıştır. Bu bilgilere göre Bizans İmparatoru II. Romanos, tahtı devraldığında hâlihazırda Patrikios,[14] Praipositos[15] ve Droungarios Ton Ploimon[16] ünvanlarını taşıyan İoseph Bringias'a Parakoimomenos[17] makamını bahşetti. Böylelikle imparatorluk erkinin uygulanmasını

11 Leo Diaconus, "Historiae", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C.XI, ed. Caroli Benedicti Hasii, Bonn, 1828. Şu şekilde kısaltılacaktır: *Leo. Diac.*

12 Michaelis Attaliotae, "Historia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C.XLVII, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1853. Şu şekilde kısaltılacaktır: *Mikh. Atta.*

13 Ioannis Scylitzae, "Synopsis Historiarum", *Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB)*, C.V, ed. Ioannes Thurn, Berlin, 1973, s.249,39. Şu şekilde kısaltılacak: *Ioan. Scy.*

14 πατρίκιος: en mühim askerî ya da idari görevlilere bahşedilen onursal ünvandır: A. Kazhdan, "Patrikios", *DOB*, C.III, s.1600.

15 παραιπόσιτος: İmparatorun emirlerini ileten ve resmî karşılama ve toplantılarda imparatorun yanında etkin rol oynayan saray görevlisidir: Robert Guilland, *Recherhes Sur Les Institutions Byzantines*, C.I, Berlin, 1967, 333-380.

16 δρουγγάριος τῶν πλωΐμων: Başkente yer alan büyük donanmanın komutanıdır. B. Bury, *The Imperial Administrative System In The Ninth Century*, London, 1991, s.109.

17 παρακοιμώμενος: Sarayda imparatora ait bölümleri koruyuculuğunu yapan, imparatorluk törenlerine başkanlık eden ve imparator nezdinde itimat ve nüfuz sahip üst rütbeli görevlidir: Guilland, *Institutions*, I, s.203-215.

ekseriyetle İoseph'e tevdi etmiş oldu.[18] Askerî sahada ise Domestikos Ton Skholon[19] olan Nikephoros Phokas'a Magistros[20] ünvanı verdi ve Doğu arazilerinin savunulmasını vazifesiyle görevlendirdi. İmparator II. Romanos, Nikephoros'un kardeşi olan ve Patrkios unvanı taşıyan Leon'u kısa bir müddet sonra Batı arazilerinin Magistros'u ve Domestikos'u ilan etti.[21] Bu suretle İmparatorluğun sivil idaresi İoseph Bringas'a devredilirken askerî idare Phokas ailesine teslim edilmiş oldu.

Kaynak eserlerimiz, anlatılarına tarihsel bir temel oluşturmak için Girit Adası'nın II. Mikhael'in (820-829) hâkimiyet yılları esnasında İspanya'dan (ἀπὸ Ἰσπανίας) Müslümanlar tarafından ele geçirildiğini aktarmaktadır. Adanın kaybına neden olan gelişme ise üç yıl süren Thomas (Μωροθωμᾶς) İsyanı'dır (821-823). Bu tutarlı anlatının devamında Bizans İmparatoru II. Romanos, Nikephoros'a imparatorluk arazilerini yağma ve talan eden Giritli Müslümanlara karşı kuvvetli bir ordu kurmasını ve likit ateş (ὑγροῦ πυρὸς) taşıyan gemilerle deniz seferine çıkmasını emretti.[22]

Donanmadan sorumlu İoseph Bringas'ın talimatları çerçevesinde Thrakia, Makedonia ve Sklavenia'dan (Σθλαβησιάνων) toplanan askerlerden ordu tesis edilmeye çalışılırken devlet adamlarının birçoğu Girit'e yönelik Himerios'un (911) ve Konstantinos Gongyles'in (949) başarısız seferlerini hatırlattı. Giritli Müslümanların hariçten destek alarak bir kez daha Bizans'ı mağlup etme ihtimalini gündeme getirdi. Ayrıca Girit'i kuşatma altına alan kumandanın imparator olacağı ve imparatorluk asasını eline geçireceği söylentilerinin tedirgin boyutlara ulaştığı dillendirildi.[23]

Bu noktada kaynaklarımızın seferin kahramanlarından birisi olarak gösterdiği Parakoimomenos İoseph Bringas sahneye çıkar ve uzun seyrüseferin, engin denizin, zaferin belirsizliğinin ve söylentilerin yarattığı kaygılardan uzaklaşılmasını sağlar. Bilhassa Bizans'ın İslam dünyasının içerisinde bulunduğu ahvali yakından takip ettiğine işaret eder şekilde İoseph Bringas, bu sefer için koşulların uygun olduğunu ifade eder.[24] *Theop. Con.*'da Bringas'a atfedilen bu sözler, hazırlıkların sonuna ge-

18 *Theop. Con.*, s.469, 18-20; *Sym. Magis. Pse.*, s.757, 23-758, 2.

19 δομέστικος τῶν σχολῶν:10. Yüzyıl itibarıyla makam sıralamasında Anatolikon Strategosu hariç diğer strategosların önünde yer alan Domestikon Ton Skholon, seferlere başkumandanlık yapardı: J.B. Bury, *The Imperial Administrative System In The Ninth Century*, London, 1991, s.49-51.

20 μάγιστρος: dokuzuncu yüzyılda imparatorluk seromonilerini ve saray eşrafının katıldığı organizasyonları tertip eden görevlilerin makamını tarif için kullanılırken 10. yüzyılda bu fonksiyonu ve önemini yitirmiş yalnızca yüksek bir onursal ünvan manası taşımaya başlamıştır: Bury, Imp. Adm., s.29-33; A. Kazhdan, "Magistros", C. II, DOB, s.1267.

21 *Theop. Con.*, s. 472, 3-6; *Vati. Gr.*, s.98,1-3.

22 *Theop. Con.*, s.473, 18-22; *Sym. Magis. Pse.*, s. 758, 11-13; *Vati. Gr.*, s.98, 4-15; Diyakoz Leon, πυρφόρος /ateş taşıyan sıfatını kullanır: *Leo. Diac.*, s. 9, 17.

23 "ὅτι δι' οὗ ἡ Κρήτη πορθηθῇ βασιλεύσει καὶ τῶν σκήπτρων καθέξει τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς": *Theop. Con.*, s. 474, 23-475, 1; *Vati. Gr.*, s.98, 15-16.

24 *Theop. Con.*, s.475, 1-14; Bringas'ın adı *Sym. Magis. Pse.*'de geçmez iken Vat. Gr.'de sadece İmparator'a tavsiyede bulunduğu belirtilir: *Vat. Gr.*, s.98,17.

lindiğinde dahi Bizans merkezinde yaşanan kaygı ve korkunun seferin seyrini değiştirecek seviyede bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kaynak eserimiz, bu yöntemle Bringas'ı kahraman olarak tanıtmakla birlikte seferin zorlu geçeceğinin ve mağlubiyet ihtimalinin kuvvetli bulunduğunun da altını çizmiştir.

Nihayetinde İoseph'in tavsiyesi doğrultusunda İmparator II. Romanos, Domestikos Ton Skholon olan Nikephoros'un liderliğinde ve Koitonites[25] Mikhael nezareti altında Girit seferinin başlatılması emrini Temmuz 960 tarihinde verdi.[26]

GİRİT ADASINA YAPILAN ÇIKARMA

Nikephoros'un emri altında likit ateş yüklü 2000 adet orta ölçekli gemi (νῆες), 1000 adet hafif tekne (δρόμων)[27], erzak ve savaş malzemeleri taşıyan 307 adet süratli ve küçük gemi (καράβια) yer alıyordu.[28] Donanma, başkentten ayrıldıktan sonra Thrakesion Theması'na bağlı olan ve Ephessos şehri yakınlarında bulunan Phygela'da[29] demirledi. Nikephoros, adı geçen deniz üssünden Girit adasının mevcut ahvalini kontrol etmek için keşif birliği sevk etti. Bizans keşif birliği, Girit Emiri Kouroupas[30] ve önde gelen komutanların hazırlıksız olduklarını ve tahkimatlı yapılardan uzak alanlarda ihtiyattan yoksun bulunduklarını bildirince Nikephoros, Girit Adası'na vakit kaybetmeden süratle yelken açıp çıkartma yapılacak alana demirledi. Karaya çıkış harekâtı başarıyla tamamlandıktan sonra ordunun yerleştiği alanın etrafı çitlerle ve hendeklerle çevrelendi.[31] Karargah olarak seçilen alan, Khandaks (Kandiye) şehrinden yaklaşık üç stadion (τρία στάδια=570 m.) uzaklıkta bulunuyordu.[32] İnşa faaliyetinin gerçekleştirilmesi için çok sayıda zanaatkar görevli kılındı.[33] Zanaatkar-

25 κοιτωνίτης: Parakoimomenos'un emri altında imparatorun saray içi güvenliğinden ve düzeninden sorumlu görevlidir: Guilland, *Institutions*, I, s.302.

26 μηνὶ Ἰουλίῳ ἰνδικτιῶνος πέμπτης: *Theop. Con.*, s.475,18; *Vat. Gr.*, s.18,20.

27 Diyakoz Leon anlatımında sayılara yer vermez iken dromon kelimesinin karşılığının τριήρης / kadırga olduğunu ifade etmektedir: *Leo. Diac.*, s.9,18-19

28 *Theop. Con.*, s.475, 18-20; Düzmece Symeon, Bizans kuvvetlerinin likit ateş yüklü 2000 khelandia (χελάνδια), 1000 dromon, buğday ve savaş malzemeleri taşıyan 360 süratli ve küçük gemiden oluştuğunu aktarır: *Sym. Magis. Pse.*, s. 758,20-23.

29 *Tabula Imperii Byzantini: Lykien und Pamphylien*, C. VIII, haz. Klaus Belke ve Nobert Mersich, Viyana, 1990, 255, Pygela; *Vat. Gr.*, s.19,1-2; Mikhael Attaleiates, diğer kaynak eserlerden farklı olarak Phokas'ın Phygela (Φυγελα) adını φυγή (firar) gibi olumsuz çağrışım yapan kelimeye benzerliği sebebiyle beğenmediğini ve tüm donanmanın Hagia/Kutsal (?) (Ἁγίας) bölgesine taşınmasını emrettiğini ifade eder. Ancak diğer kaynak eserlerimiz donanmanın Pygela'da demirlediği konusunda mutabıktır: *Mikh. Atta.*, s.224,3-14.

30 Ὁ δὲ ἀμηρᾶς τῆς Κρήτης, ὁ λεγόμενος Κουρούπας: *Theop. Con.*, s. 477,4; τῆς Κρήτης ἀμηρᾶς ὁ Κουρουπᾶς: *Vat. Gr.*, s.19,3.

31 *Theop. Con.*, s.476,3-9; *Sym. Magis. Pse.*, s.758,23-759,1; *Vat. Gr.*, s.19,3-5; Şair Diyakoz Theodosios, bu alanda üç gün beklenildiğini ifade eder. "ἐκεῖ δὲ μείνας ἡμερῶν τριῶν κύκλους": *Theod. Diac.*, s.269,143.

32 *Mikh. Atta.*, s.225, 8.

33 Theodosios, tahkimat inşaatında birkaç bin zanaatkarın hazır kılındığını dile getirir. "ἔστησε πλῆθος χιλίανδρον τεκτόνων": *Theod. Diac.*, s.269, 146; Mikhael Attaleiates ise nakliye gemilerinde çok sayıda zanaatkarın ve 10.000 rakamına ulaşan ustanın bulunduğunu aktarır: "καὶ πολλῶν ὄντων τεχνιτῶν ἐν τοῖς πλοίοις, καὶ χειρῶν

lardan bazıları fırını yakıp taşları ateşe verirken diğerleri karşı rüzgar oluşturup ateşi harladılar ve bu taşları mancınıklarla (μάγγανον) kayalık zemine yerleştirdiler.[34] Tahkimatların yanında karargaha üç gün içinde bir de kilise inşa edildi.[35]

Kaynaklarımız arasında Bizans'ın karaya çıkış harekâtı esnasında şiddetli bir müdafaa ile karşılaştığını sadece *Diyakoz Leon* ve *Skylitzes* dile getirir.[36] Ancak Bizans birliklerinin çatışma olmaksızın karaya çıktıkları ve süratle tahkimat kurmaya koyuldukları konusunda diğer kaynaklarımız hemfikirdir. Tahkimat yapımında belirli bir aşamaya gelindiği esnada dağlık iç kesimlerden gelen Giritli birliğin Bizanslı zanaatkarlara karşı ani bir saldırı gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. *Theodoros*'un seferin hazırlık ve karaya çıkış sürecini işlediği söylevinde Bizanslı zanaatkarlara yönelik saldırıyı detaylı şekilde anlatmıştır. Zanaatkarların faaliyetlerine değinen diğer yazar, *Mikhael Attaleiates*'tir. *Mikhael*'in Bizans gemilerinde çok sayıda zanaatkarın ve binlerce maharetli ustanın bulunduğuna dair verdiği bilgi, *Theodoros*'un anlatısını desteklemektedir.[37] *Theodoros*'un aktardıklarına göre dağın tepelerinde dolaşan Giritliler derin vadilerin arasından çıkıp hayatlarını gözden çıkararak henüz hazır hâlde olmayan karargâha karşı saldırıya geçti. Bizans birlikleri ok atışlarıyla karşılık verdi. Fakat süratle ilerleyen Giritliler, darbelerinin üstesinden geldikleri zanaatkarlara saldırdı. İki dişli tırmıklarını kılıç olarak kullanan zanaatkarlar, çetin bir mücadeleye atıldı. Diğer Bizans birliklerinin harekete geçmesiyle bu saldırı püskürtüldü ve 250 kişilik grup esir alındı. Çatışmanın gerçekleştiği alan kana bulandığı için Nikephoros burasını Phoinike[38] olarak adlandırdı.[39]

Theodoros'un büyük bir meydan savaşı görünümü verdiği bu mücadelenin aslında küçük ölçekli bir çatışmadan ibaret kaldığını tahmin etmek güç değildir. *Theodoros*'un mübalağalarını bir kenara bırakırsak Giritlilerin yalnızca Bizanslı işçileri hedef alıp tahkimat yapımını sekteye uğratmak amacını güttüğü belirgin hâle gelir. *Theodoros*'un belirttiği şekilde Giritlilerin bu eylemi, Bizans'ın karşı harekât düzenlemesinin nedeni olabilir. O hâlde *Theop. Con.*'da ve *Diyakoz Leon*'da aktarılan ilk Bizans hücumu ile bu harekât tanımlanmış olmalıdır. Bu anlatılara göre Bizans'ın bu

---

ἐν μυριάσιν ἀριθμουμένων", *Mikh. Atta.*, s.226, 3-4.

34 *Theod. Diac.*, s.269, 153-156; Girit adası bol miktarda kireç taşı kaynağına sahiptir. Tarif edilen işlem, kireç taşına şekil vermek için fırında ateşe maruz bırakılması ve ardından duvar yapımında kullanılması olmalıdır: D. Tsougarakis, *Crete*, s.274-275.

35 *Mikh. Atta.*, s.226, 4-5.

36 *Leo. Diac.*,8,3-12; *Ioan. Scy.*, s.249,30-34.

37 *Mikh. Atta.*, s.226,3-4.

38 Kan kırmızısı anlamını taşıyan φοινός kelimesinden türetilmiştir. Phoinike adlı yerleşim birimi, Khandks şehrinin güneybatısında yer almaktadır: Tsougarakis, *Crete*, s.66-67; *Tabula Imperii Byzantini:Aigaion Pelagos*, C.X, haz.Johannes Koder, 1998, Viyana, s.160. Phoinike.

39 *Theod. Diac.*, s.269,157-270,177: Bu saldırı ile Diyakoz Thedosios'un anlatımı şu sözlerle son bulur: "Hayatta bulunan sefalet içindeki sürüngen barbarlardan iki yüz elli tanesi teslim alındı (κατέσχε ζῶντας ἐκ τῶν βαρβάρων, ὄφεις πονηροὺς πέντε πεντακοντάδας).

hücumunun, bilinçli bir şekilde sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Karşı hücumu gerçekleştiren kuvvetler yalnızca Rus, Thrakialı, Makedonialı birliklerden ve Anatolikon Thema askerlerinden oluşmaktaydı.[40] Zafer kazanılmasından sonra takibin ve talanın gerçekleştirileceği alanın ordu bütünlüğünü bozmayacak ölçüde dar bir bölge ile sınırlandırılmasına dair *Theop. Con.*'daki ikaz, bu hücumun kapsamını tarif etmektedir.[41] Bu hücumun ayrıntılarını *Diyakoz Theodoros* ve *Diyakoz Leon* sayesinde tespit edebiliyoruz. *Diyakoz Theodoros*'a göre Girit saldırısının gerçekleştiği günün akşamında Nikephoros hücum emrini verdi., Hücum kuvvetleri piyadelerden, taksiarkhoslardan, atlılardan müteşekkildi ve 50.000'den fazla süvari en ön safta yer alıyordu.[42] *Diyakoz Leon* ise Nikephoros'un üç kısma ayırdığı hücum birliğini kalkan ve mızraklarla desteklediğini belirtir. Bu destek sayesinde Girit kuvvetlerinin direniş ve düzeni bozuldu. Bizans ordusu, ricat eden düşman birliklerini takibe koyulup mağlup etti.[43] İlk Bizans hücumunun mutlak bir zaferle sonuçlandığını *Theop. Con.* da aktarır. Khandaks şehrinin kuşatılmasından evvel Bizans karargâhının etrafında yer alan bölgelerin emniyet altına alınması açısından belirleyici bir galibiyet elde edilmiştir.[44]

Girit'in iç kesimlerinden gelebilecek tehlikelerin önünü bu karşı saldırı ile aldıktan sonra Strategos Nikephoros, temkinli bir şekilde kuşatma faaliyetlerini ele almaya başladı. Bu çerçevede dromonların ve arta kalan nakliye gemilerinin korunaklı bir limana demirlemesini ve denizdeki hareketliliği gözetlemesini emretti. Yük taşıyan yabancı bir gemiye rast gelindiği takdirde takibinin gerçekleştirilmesi ve likit ateş ile yakılması talimatını verdi.[45]

BİRİNCİ TAARRUZ

Kuşatma faaliyetlerini detaylı olarak aktaran kaynak eserlerimiz, *Diyakoz Leon* ve *Diyakoz Theodoros*'tur. *Diyakoz Leon*'a göre karargâhın inşası ve civarının emniyet altına alınmasından sonra Nikephoros Phokas, Khandaks şehrinin kuşatılmasına yönelik faaliyetlere odaklandı. Coğrafi yapısı nedeniyle saldırıya ve kuşatmaya uygun olmadığı bilinen Khandaks şehrinin etrafında keşif gerçekleştirildi. Şehir, deniz tarafında güçlü bir müdafaa hattına sahipti. Tam aksi yöndeki kısım ise düz bir kaya üzerinde yer alıyor ve surları ihtiva ediyordu. Bu surlar, toprağın keçi ve domuz kılları ile karıştırılmasıyla inşa edilmişti.[46] Geniş olduğu için iki yük arabası surlarda ra-

40 *Theop. Con.*, s.476,12-15.
41 *Theop. Con.*, s.476,7-9.
42 *Theod. Diac.*, s.271, 190.
43 *Leo. Diac.*, s.8,3-11.
44 *Theop. Con.* s.476,18-477,3.
45 *Leo. Diac.*, s.8, 16-20; *Ioan. Scy.*, 249,35-36.
46 *Leo. Diac.*, s.11,7-12; Girit'te büyük inşa faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği miktarda ve kalitede taş ve mermer kaynağı bulunmadığı için bu örnekte gördüğümüz üzere kerpiçten yapılar tercih edilebilmekteydi: *D. Tsougarakis*, s.274.

hatça ilerleyebilirdi.[47] Ayrıca surların etrafında iki tane derin ve geniş hendek kazılmıştı.[48] Askerlerin yukarıdan kaplumbağa görünümü elde etmek için sıkışık düzende ilerlemelerine engel olacak bu derin hendekler taş, toprak ve tahta ile dolduruldu.[49] Ayrıca Phokas, şehrin deniz ile irtibatının son bulduğu noktadan sahile kadar uzanan bölümde savunma yapıları inşa etti ve böylece şehri deniz istikametinde ablukaya almayı başardı.[50]

Savaşın kaderini tayin edecek husus, Girit'in Müslüman dünyasından yardım talebine karşılık bulabilmesiydi. *Theop. Con.*'un net bir şekilde izah ettiği gibi Girit Emiri Kouroupas, Bizans ordusunun kalıcı bir şekilde adaya yerleştiği bu sürecin sonunda Endülüs'e ve Mısır'a elçilerini göndererek yardım çağrısında bulundu.[51] İslam dünyasının önde gelen liderleri, Girit'teki durumu yerinde müşahede etmek ve takviye kuvvetlerin sevkiyatını gerçekleştirdikleri takdirde başarı ihtimalini değerlendirmek üzere görevlilerini Girit'in merkezine gönderdiler. Lakin mevcut aşamada adaya sağlam bir şekilde yerleşmiş bulunan Bizans birliklerini yardımcı kuvvetlerle mağlup etmenin ve ada dışına atmanın mümkün olmadığı anlaşıldığı için Girit Emiri Kouroupas hariçten yardım alamadı.[52] Elbette Girit'in yardım alamaması, Bizans kuvvetlerinin büyüklüğüne bağlanamaz, daha ziyade Kuzey Afrika'daki siyasi gelişmelerle irtibatlıdır. Bu andan itibaren Girit için başarıya erişmenin tek yolu, surların ardına çekilip müdafaada kalmak ve imkân dâhilinde sürpriz saldırılar ile düşmanı yormaktı. Girit hariçten yardım alamadığı sürece, Khandaks şehrinin düşürülmesi sadece Bizans ordusunun ikmal ve takviyesinin sağlanabilmesine bağlıydı.

Sonbahar mevsiminin son günlerinde, muhtemelen Aralık ayında, hava şartları daha fazla ağırlaşmadan ilk büyük taarruz başladı. Hücumun sekizinci gününde hâlâ mücadele devam ediyor, kılıflarındaki oklar, koçbaşları, kaplumbağa düzeni alan askerler, taş atan sapanlar ve katlı merdivenler sahada etkin bir şekilde kullanılıyordu.[53] Kuşatmanın ve çatışmaların şiddeti hat safhaya ulaştığı esnada Giritli Müslümanlar, kuşatmayı bertaraf etmek için yeni bir planı uygulamaya koydu. Bu plan uyarınca kuşatma altındaki Müslümanlar, iç kesime dağılmış gruplarla iletişime geçip saldırıya hazırlanmalarını ve surların ardına çıkıp hücuma geçtikleri anda onların da eş zamanlı şekilde harekete geçip Bizans birliklerine arkadan sürpriz bir saldırı gerçekleştirmeleri talimatı ulaştırıldı. Bizans birliklerinin iki cepheden aynı

47 *Leo. Diac.*, s.11, 12-13.
48 *Leo. Diac.*, s.11, 14-15.
49 *Theod. Diac.*, s.276, 37-42.
50 *Leo. Diac.*, s.11, 17-20.
51 *Teoph. Con.*, s.477,4-6.
52 *Teoph. Con.*, s.477,4-24.
53 *Theod. Diac.*, s. 276,50- 55.

anda kuşatılıp imha edilmesi planlanıyordu.[54] İç kesimde Giritli Müslümanlara liderlik eden kişi, Karamountes adını taşıyordu ve hayatının tamamını Girit tahtını ele geçirmek için harcamıştı. Sayıları 10.000'den fazla olan birliğinde kılıç taşıyanlar, atlılar, yaylı piyadeler, ağır teçhizatlı piyadeler ve piyade komutanları yer alıyordu.[55]

Ancak Giritli Müslümanlar arasından bir casus, düşmanın tasarısı hakkında Bizans karargahını bilgilendirdi.[56] Kuşatılan Giritlilerin bu tür bir girişimine karşı Bizans ordusu hazırlıklıydı. Çatışmaların cereyan ettiği alanın ardına Bizans ihtiyat birlikleri (Σάκα) konuşlandırılmıştı. Bu birliğin liderliğini Thrakesion Thema Strategosu olan Nikephoros Pastilas yapmaktaydı.[57] *Diyakoz Leon*'un Bizans'ın karşı saldırısı nihayetinde hayatını kaybettiğini ifade ettiği Nikephoros Pastilas'ın esasında kuşatmanın başladığı ilk büyük taarruzda ordunun ardını koruyan birliğin komutanlığını üstlendiği anlaşılmaktadır. Zira istihbarat sonrasında düşmana en yakın kuvvet olan Nikephoros Pastilas liderliğindeki Bizans birliği, bölgenin yerlilerini rehber edinerek geceleyin Karamountes'in birliklerine yönelik harekâtı başlatmıştır. Düşmanın bulunduğu tepenin eteklerine sarkıp saldırı pozisyonu alan Bizans birlikleri, şafak sökerken hücuma geçti. Bizans birliklerine eşlik eden savaş trompetlerinin sesi ile saldırının farkına varan Giritliler, geri çekilme fırsatı yakalayamadan dağıldı. Nikephoros, askerlerine savaş meydanında hayatını kaybeden olabildiğince çok sayıda düşman kellesini vücutlarından ayırıp yanlarına almalarını ve karargâha dönmeleri emrini verdi.[58] Dar bir vadide sıkışıp kaldığını fark eden Karamountes, ana Bizans birliklerinin harekete geçtiğini görüp kayalıklar arasındaki küçük bir oyuğun içine saklandı. Bir süre burada bekledikten sonra gecenin karanlığından yararlanıp bölgeden uzaklaştı.[59] Ancak Nikephoros Pastilas, elde ettiği başarıların ardından rehavete kapılıp hâlâ iç kesimde bulunmasına rağmen birliklerinin güvenlik tedbirlerini gevşetmesini dikkate almadı. Dağın sık ormanlarla kaplı alanında pusuda bekleyen Giritli Müslümanlar, bu fırsatı değerlendirmek için ağaçlarla kaplı vadiden aniden çıkarak dağınık Bizans birliklerine karşı saldırıya geçti. Nikephoros Pastilas önderliğinde bir müddet güçlü bir direniş gerçekleştirildi. Fakat Nikephoros, atının ölümünden sonra yaya olarak mücadelesine devam etmesine rağmen vücuduna isabet eden oklar nedeniyle kan kaybına

54 *Mikh. Atta.*, s.226,15-227,4.

55 *Theod. Diac.*, s.296, 32-42; Diyakoz Leon, bu birliğin 4.000 kişi olduğu bilgini verir: *Leo. Diac.*, s.13,21.

56 *Theod. Diac.*, s.279,130-134; *Mikh. Atta.*, s. 227,7-11; Diyakoz Leon'a göre ise karargâhtan sessizce ayrılan bir Bizans birliği, iç kesimlere doğru bir müddet sokulduktan sonra esir edilmiş olan kişilerden (πρὸς τῶν ἐζωγρημένων) bu bilgiyi edinmiştir: *Leo. Diac.*, s.13,15-14,2.

57 Diyakoz Leon, Nikephoros Pastilas'ın birçok savaşta yer aldığını, Araplar tarafından esir edikten sonra firar etmeyi başardığını, vücudunda savaşlarda aldığı kılıç izlerini taşıdığını ve Thrakesion Thema Komutanı olduğunu ifade eder: *Leo. Diac.*, 8,20-9,4.

58 *Leo. Diac.*, s.14,2-15.

59 *Theod. Diac.*, s.300,123-136.

uğrayarak hayatını kaybetti. Bu hadise üzerine Bizans askeri ricata başladı, az sayıda asker hayatını kurtarıp karargâha dönebildi.[60]

Bizans ordusu, aksi yönde çevreleme harekâtını gerçekleştirecek Giritli birliği dağıtıp düzenini bozduktan ve bu harekattan arta kalan askerleri karargâha ulaştıktan sonra yeniden Khandaks merkezine odaklandı. Nikephoros, yeni planı çerçevesinde öncelikle baş kumandanları, muntazam atlı askerleri kurtarıcı ağır teçhizatlı piyadeleri, okçu piyade birliğini ve thema komutanlarını yekpare bir güç hâlinde getirdi.[61] Ardından karargâha taşınan düşman kellelerin mızrak uçlarına geçirilip taş atan aletlere yerleştirilmesini ve şehre fırlatılmasını emretti.[62] Bu eylemin gerçekleştirilmesi neticesinde Giritli Müslümanların öfkeye kapılarak surların ardında çıkmasını ve hücuma geçmesini umuyordu. Akrabalarının ya da tanıdıklarının ölümüyle yüzleşen Giritli Müslümanlar şiddetli öfkeye kapıldı. Girit Emiri, her biri 50 kişiden oluşan 27 atlı birliğin ve 180.000 piyadenin yer aldığı bir karşı saldırı başlattı. Bu anda Nikephoros, kışkırtıp saldırıya geçmelerini sağladığı Giritlileri pusuya düşürmek için sahte bir ricat hareketi düzenledi.[63] Saldırıya geçen ve Bizans birliklerini takibe koyulan on binlerce Giritli, tuzağa düştüğünü anladığında şehre dönme şanslarını yitirdikleri için ön safta çarpışmaya atıldı. Giritli Müslümanlar, pusuya düşmelerine ve hareket üstünlüğünü kaybetmiş olmasına rağmen Bizans saldırılarına karşı koydu. Muhtemelen savaşın dengelendiği anda Giritli bir süvari, Nikephoras Phokas'a saldırma şansı yakaladı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen heybetli Giritli, kalkanını siper edinip kılıcını çekti ve direkt olarak Nikephoros Phokas'ın üzerine doğru saldırıya geçti. Nikephoros'a darbeyi indireceği mesafeye ulaştığında Nikephoros, Giritli süvarinin karın boşluğuna kılıcını sapladı.[64] Her iki tarafın büyük zayiat verdiği bu muharebe, arta kalan askerinin şehir içine çekilmesi ile son buldu.

Bu muharebe sonucunda şehrin ele geçirilmesine dair müspet bir netice elde edilemedi. Müdafaa hatlarında hâlâ zayıflama emarelerine rastlanmıyordu. Khandaks surlarını aşmak için Bizans'ın kuşatma aletlerinin yetersiz olduğu ve Müslümanların ortaya koyduğu direnişin üstesinden kısa vadede gelinemeyeceği anlaşıldı. Bu nedenle 961 senesinin kış mevsimi boyunca kuşatmayı sürdürerek şehri açlığa mahkûm etmenin ve bu süre zarfında kuşatma aletlerinin sayısının arttırılmasının elzem olduğu kabul edildi.[65]

---

60 *Leo. Diac.*, s.9,18-10,11; *Theod. Diac.*, s.299,110.
61 *Theod. Diac.*, s.279,130- 280,1.
62 *Leo. Diac.*, s.14,17-15, 5; *Mikh. Atta.*, s.227,22-23.
63 *Theod. Diac.*, s.281,168.
64 *Theod. Diac.*, s.284,238-241.
65 *Leon. Diac.*, s.16,14-15.

Büyük bir donama, kalabalık bir kara ordusu ile ayrıntılı şekilde planlan ve sabırla tatbik edilen Girit seferinin altıncı ayında düzenlenen büyük Bizans taarruzu, Nikephoros'un ricat emriyle son buldu. Bizans'ın geri çekilmesi, alınan mağlubiyetin açık bir ikrarından ibarettir. Hatta taarruzun başlangıcında kuşatan konumunda bulunan Bizans ordusu, iki cephede birden kuşatılmış ve imha edilme tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bu durum, Bizans'ın daha önce Giritliler eliyle aldığı yenilgiler ile eş değerde tutulabilir. İmhayı önleyen harekât, iç kesimden gelip Bizans ordusunu çevreleyen Giritli birlikleri dağıtmayı başaran Pastilas tarafından gerçekleştirilmiştir. Bizzat Pastilas'ın öldüğü bu çatışmada Bizans'ın ağır zayiat verdiği aşikardır. Nikephoros Phokas'ın ordusunu kuşatmadan kurtardıktan sonra Khandaks Müslümanlarını hücum etmeleri için kışkırtması, Bizans'ın zayiatını arttıran taktiksel bir hata olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu acımasız provokasyon, Bizans ordusunun surları aşmaya yetecek kadar askere ve kuşatma aletine sahip olmadığının altını çizmektedir.

Nikephoros Phokas, tıpkı önceki Girit seferlerinde olduğu gibi düşmanın merkezini tek bir büyük darbe ile ele geçirmeyi denemiş, fakat başarısız olmuştu. Bu nedenle Bizans ordusunun tamamen adayı tahliye etme kararı alması şaşırtıcı olmazdı. Nikephoros'un bu türden bir karar almaması, ordusunun düzenli şekilde ihtiyaç ve eksiklerinin giderilmesiyle açıklanabilir.

İKİNCİ TAARRUZ VE ZAFER

Sefer başlangıcı üzerinden yaklaşık beş ay geçmiş ve hava şartları ağırlamaya başlamak üzereyken Bizans ordusunun erzak ve kıyafet ihtiyacı artmıştı. Henüz Ekim ayına ulaşıldığında ise buğday ve arpa kıtlığı dayanılamaz seviyeye erişmiş bulunuyordu. Bir nomisma (νόμισμα)[66] karşılığında ancak dört modios (μόδιος)[67] buğday ya da altı modios arpa satın alınabiliyordu.[68] İoseph Bringas, meselenin çözümü için batıda ve doğuda tahıl alışverişinin ve ticari gemilerin seyrüseferinin arttırılması için teşvikler verdi ve bilhassa tahıl istifleyen tüccarlara karşı ağır yaptırımlar getirdi. Alınan tedbirler vasıtasıyla fiyatlar yarı oranında düştü ve bir nomisma ile yedi modios buğday veyahut sekiz modios arpa alınabilir kılındı.[69] Başkentte toplanan tahıl, İmparator II. Romanos'un emriyle vakit kaybedilmeden Girit Adası'na sevk edildi.[70] Böylelikle Bizans ordusu, temin edilen erzak ve savaş

66 Bizans nakdi sisteminin temelinde yer alan altın para: Philip Grierson, "Nomisma", *DOB*, V.III, s.1490.

67 Tahıl ve arazi ölçü birimi: 1 (basilikos) modios yaklaşık 17.084 litreye karşılık gelmektedir: E. Schillbach ve A. Kazhdan, " Modios", *DOB*, V.II, 1388.

68 *Teoph. Con.*, s.479,1-3; *Sym. Magis. Pse.*, s. 759,12-13.

69 *Teoph. Con.*, s.479,5-8.

70 *Teoph. Con.*, s.480,18-20.

malzemeleri ile acil ihtiyaçlarını karşılamanın yanında kış ayları boyunca adada kalmasını sağlayacak sayıda çok erzak ve malzeme tedarik etmiş oldu

Giritli Müslümanlar ise Bizans ordusunun aksine yardım taleplerine olumlu yanıt alamadı. Kış mevsiminin üstesinden gelinmiş olmasına rağmen Khandaks şehrinin kaynakları tükenmişti, temel ihtiyaçlar karşılanamıyordu.[71] Bu zor koşullara dayanamayıp şehri terk eden Giritlilerin sayısı artmaktaydı. Artık yardım ulaşmadığı takdirde şehrin ilk büyük taarruz neticesinde düşeceği kesinlik kazanmıştı.

Theoph. Con.'un aktardığı üzere Nikephoros'un kardeşi Domestikos Leon'un büyük bir kuvvetle son taarruz öncesi adaya ulaşmıştı. Bu birliklerin adaya ulaşmasının hemen ardından Mart ayının ilk günlerinde Nikephoros Phokas, Khandaks şehrine yönelik topyekun bir taarruz için savaş düzeni alınması emrini verdi. Ağır teçhizatlı piyade birliklerini, kalkan taşıyanları ve savaş trompeti taşıyanları tek bir birlik hâline getirdi. Bu düzenlemenin ardından Nikephoros, Thema komutanlarına ve Ermeni, Rus, Slav, Thrakialı bölüklere Khandaks'a karşı hücuma geçmeleri işaretini verdi. Savaşın şiddeti, şehrin surlarını ve mazgallı siperlerini hedef alan kuşatma aletlerinden kaya ve taş atışlarının başlaması ile arttı.[72]

Nikephoros, bu aşamada bilhassa atlı birliklerin yekpare bir yapı oluşturması için saflarını sıkılaştırmasını ve muharip güçlerin dikdörtgen şeklinde düzen almasını salık verdi.[73] Bizans ordusu tüm kuvvetleri ile hücuma geçmesine rağmen Khandaks şehrinin surlarını aşamıyor, öngörülenin ötesinde askerini yitiriyordu. Savaşın gidişatını değiştirmek için Nikephoros, taş atan aletleri savaş alanına sürdü. Taşların ara vermeden fırlatılmaya başlanması, Giritli Müslümanların karşı atışa son verip siperlere sığınmasına neden oldu. Müdafaadakilerin etkisiz kılınmasının hemen ardından Bizanslıların "τό τεχνούργημα" olarak adlandırdıkları koçbaşları ileri sürüldü ve surlara şiddetli darbeler indirilmeye başlandı.[74] Eşzamanlı olarak ellerinde duvar kesici bıçaklar taşıyan pek çok asker, hendekleri aşarak surlara ulaştığı anda duvarı ve temelini delmeye ve oymaya başladı.[75] Surdaki oyuklar belirgin büyüklüğe eriştiği anda dik bir şekilde yerleştirilen kalaslar ile destek oluşturuldu. Ardından kalaslar ateşe verildi. Kalaslar, küle döndüğü anda iki kule ve arasında uzanan duvar yerle bir oldu.[76] Enkaz hâline gelen yapının üzerinden şehre girmeye çalışan Bizans birliklerini engellemek isteyen Giritli Müslümanlar,

71 *Teoph. Con.*, s.480,22-481,1; *Vat. Gr.*, s.21,1-4.
72 *Teoph. Con.*, s.481, 2-7.
73 *Leo. Diac.*, s.24, 17-19.
74 *Leo. Diac.*, s.24, 14.
75 *Leo. Diac.*, s.24, 19-21.
76 *Leo. Diac.*, s.26, 3-8.

çetin bir direniş sergileyerek surun çöktüğü bölümü uzun bir süre aşılmaz kıldı. Fakat Bizans ordusunun oluşturduğu baskı neticesinde Giritli Müslümanların oluşturduğu savunma hattı, dağıldı ve şehrin arka sokaklarına doğru geri çekilme başladı. Bu suretle 7 Mart 961 tarihinde Bizans ordusu, Khandaks şehrini ele geçirerek kesin bir zafer kazandı.[77]

ZAFERİN ARDINDAN

Bizans askerleri, Nikephoros'un şehre girdiği ana kadar katliam gerçekleştirdi. Yoğun yağma ve talan faaliyetlerinin ardından Nikephoros duruma el koyup düzeni tesis etti. Tutsak edilenlerden bir bölümünü imparatorluğun hakkı gerekçesiyle bir kenara ayırdı ve geri kalan ganimetlerin askerlere ait olduğunu ilan etti. Tüm değerli mallar yağmalandıktan sonra Nikephoros, şehri çevreleyen surların tamamının yerle bir edilmesi emrini verdi. Emir yerine getirilmesi ile talan faaliyetleri şehrin etrafındaki kırsal alanlarda sürdürüldü.[78]

Khandaks şehri ve civarı ele geçirilip viran hâle getirildikten sonra bölgede bir tarafı sarp kayalıklar ile, diğer tarafı ise akarsuyun açtığı derin vadi ile çevrili olan savunmaya elverişli bir tepeye ordunun yerleşmesi için surlarla çevrili bir karargâh inşa edilmesine karar verildi. Surlar ve çeşitli tahkimatlarla güçlendirilen karargâh, inşa faaliyetlerinin tamamlanmasının ardından Ermeni, Rum ve diğer halklardan kimselerin iskanı ile şehir görünümüne kavuştu. Bu yerleşim birimine Temenos adı verildi.[79]

Girit zaferinin ardından Nikephoros Phokas, İmparator I. Romanos'un müsaadesiyle başkente geldi. Esir aldıklarıyla ve elde ettiği muazzam ganimetlerle birlikte kendi evinden Hipodrom'a kadar yürüdü. Girit'in eski Emiri Kouroupas ve onun akrabaları beyaz kıyafetler giymiş şekilde yanında yer almaktaydı. İmparator II. Romanos, Nikephoros'u onurlandırdı ve itibarını arttırdı. Aynı zamanda Emir'e altından ve gümüşten hediyeler verip çocuklarıyla birlikte imparatorluk sınırları içerisinde yaşamlarını sürdürmelerine izin verdi.[80]

---

77 *Ioan. Scy.*, s.249,39.

78 *Leo. Diac.*, s.26, 10-27, 5.

79 "Τέμενος τὸ ἄστυ ὠνόμασε": *Leo. Diac.*, s.28, 7-8; Khandaks şehrinin Bizans'ın eline geçtikten sonra Girit'in merkezi olmayı dürdürdüğü bilinmektedir.

80 *Sym. Magis. Pse.*, s.759,20-760,4; *Vat. Gr.*, s.21,6-8; *Leo. Diac.*, s.28,11-29, 2; Skylitzes, Nikephoros Phokas'ın başkente girişine izin verilmediğini ve bu nedenle ordusuyla birlikte direkt olarak Anadolu'ya geçmesinin emredildiğini belirtir: *Ioan. Scy.*, s.252,19-21.

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu'nun Temmuz 960'tan Mart 961'e kadar yaklaşık sekiz ay süren Girit Seferi'nin yekpare bir süreçten ibaret olmadığı kanısına sahibiz. Sefer, temel olarak ayrı iki süreci barındırmaktadır. İlk süreç; hazırlık, karaya çıkış harekâtı ve başarısız ilk taarruz ile sınırlandırılabilir. İkinci süreç ise Bizans ordusunun daimî ikmalini ve zaferle neticelenen ikinci büyük taarruzunu ihtiva etmektedir. Bizans ordusu daha önce uğranılan mağlubiyetlerden edindiği tecrübeler vasıtasıyla adaya yerleşmeyi başarmıştır. Kuşatma faaliyetleri sabırla ve titizlikle uygulamaya konulmuş ve nihayetinde seferin altıncı ayında büyük taarruza geçilmiştir. Ancak altı aylık yoğun hazırlık ve ablukaya rağmen Khandaks şehri düşürülememiştir. Üstelik savaş esnasında iki cepheden çevrelenen Bizans ordusu, Pastilas'ın kahramanlık hikâyesinin doğduğu çok çetin bir savaşla karşı karşıya gelmiştir. Bu müşkül durumdan ağır zaiyat vererek kurtulan Nikephoros Phokas, Khandaks surlarını aşamayacağını bildiği için düşmanını savaş meydanına çekmek için kışkırtmış fakat Giritlilerin sert taarruzu karşısında ricat etmek zorunda kalmıştır. Kanımızca Girit Seferi'nin bu ilk süreci, Nikephoros'un mağlubiyeti ile sonlanmıştır.

İkinci süreçte ön plana çıkan ve seferin neticesini tayin eden husus, Bizans ordusunun en azından Ekim ayından itibaren düzenli şekilde takviye edilmiş olmasıdır. Bilhassa birinci taarruzda mağlup olan orduyu yeniden ayağa kaldırmayı başaran İoseph Bringas'ın faaliyetleri belirleyicidir. Giritli Müslümanlar ise hiçbir şekilde yardım çağrılarına karşılık bulamamıştır. Khandaks'ı müdafaa edenler, kış mevsiminin zorluklarına dayanabilmişti. Ancak baharın ilk günlerinde gerçekleşecek bir saldırıya direnebilecek kuvvete sahip değildi. Bu nedenle Bizans ordusu, 7 Mart 961 tarihinde çetin bir mücadeleyle karşılaşmadan şehri ele geçirmeyi başardı.

KAYNAKÇA

Bury J. B., *The Imperial Administrative System In The Ninth Century*, London, 1991.

Gardner Percy, "Talentum", *A Dictionary Of Greek And Roman Antiquities*, V.II, ed. W. Smith, W. Wayte, C. E. Marindin, London, 1891, s.758

Grierson Philip, "Nomisma", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB)*, C.III, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1490.

Guilland Robert, *Recherhes Sur Les Institutions Byzantines*, C.I, Berlin, 1967.

Histoire de Yahya-İbn-Sa'id D'antioche: Continuateur de Sa'id-İbn-Bitriq, I. Kitap, ed. ve tr. I. Kratchkovsky ve A. Vasiliev, *Patrologia Orientalis (PO)*, C.18, Sy.5 1924, s. 84.

Ioannis scylitzae, "Synopsis Historiarum", *Corpus Fontium Historiae Byzantinae (CFHB)*, C.V, ed. Ioannes Thurn, Berlin, 1973.

Jenkins Romilly J. H., "The Date of Leo VI's Cretan Expedition", *Prosphora eis Kyriakiden Hellenica*, C.4, 1953, s.277-281.

Kazhdan A., "Magistros", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB)*, C. II, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1267.

Kazhdan A., "Patrikios", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB)*, C. III, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1600.

Kaldellis Anthony, "The Byzantine Conquest Of Crete (961 AD), Prokopios' Vandal War, And The Continuator Of The Chronicle Of Symeon", *Byzantine and Modern Greek Studies (BMGS)*, C.39, Sy.2, 2015, s.302-311.

Leo Diaconus, "Historiae", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C.XI, Ed. Caroli Benedicti Hasii, Bonn, 1828.

Markopoulos A., "Le Témoignage Du Vaticanus Gr. 163 Pour La Période Entre 945-963", *Symmeikta*, C.3, 1979, s. 83-119.

Markopoulos A., "From Narrative Historiography to Historical Biography: New Trends In Byzantine Historical Wriiting In The 10th-11th Centuries", *Byzantine Zeitschrift (BZ)*, C.102, Sy.2, 2009, s.699-703.

Makrypoulias Christos G. "Byzantine Expeditions Against The Emirate Of Crete C. 825-949, *Graeco-Arabica*, C. VII-VIII, Nicosia, 2000, s.353-356.

Mccormick Michael, "Taxiarchos", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB)*, C.III, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.2018.

Michaelis Attaliotae, "Historia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C.XL-VII, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1853.

Schillbach E. ve Kazhdan A., " Modios", *The Oxford Dictionary of Byzantium (DOB)*, V.II, ed. Aleksander Kazhdan, Oxford, 1991, s.1388.

Symeon Magister [PSEUDO/DÜZMECE], "Annales", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C. XLV, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1838, s.603-760.

Tabula Imperii Byzantini:Aigaion Pelagos, C.X, haz. Johannes Koder, Viyana,1998.

Theodosius Diaconus, "De Creta Capta", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C.XI, Ed. Caroli Benedicti Hasii, Bonn, 1828, s. 259-306

Theophanes Continuatus, "Chronographia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, C. XLV, ed. Immanuelis Bekkeri, Bonn, 1838, s.1-481.

Treadgold W., *The Middle Byzantine Historians*, Palgrave Macmillan, New York, 2013.

Tsougarakis Dimitris, *Byzantine Crete*, Historical Publications S. D. Basilopoulos, Atina, 1988.